

Wstęp

Istotnym kryterium rozwoju i postępu cywilizacyjnego jest upowszechnianie oświaty, edukacji i kultury, przejawiające się m.in. w produkcji książek, tytułach i nakładach czasopism, wielkości księgozbiorów bibliotecznych oraz liczbie wypożyczeń wolumenów. Poważne zadanie w podejmowaniu tych wyzwań przypada wydawcom. Ich rola została w pełni dostrzeżona w ostatnich dziesięcioleciach wieku XIX, kiedy to podjęto dyskusję nie tylko nad zawodem, ale i misją nakładców. Zdawano sobie sprawę z faktu, że działalność wydawnicza prowadzona jest w celu uzyskiwania znacznych dochodów, ale jednocześnie zwracano uwagę na niematerialne rezultaty tej aktywności w postaci wytworów edytorskich, które są nośnikiem szeregu wartości, w tym kulturalnych, estetycznych, naukowych i oświatowych. W postulatach kierowanych pod adresem wydawców podkreślano konieczność jasnego określania polityki wydawniczej, zawierającej co najmniej cztery główne wskazania: znajomość potrzeb czytelniczych, rozbudzanie nowych zainteresowań literackich, wpływanie na rozwój piśmiennictwa i oddziaływanie na życie umysłowe społeczeństwa. Dodatkowo sytuacja polityczna ziem polskich pod zaborami powodowała, że w wysuwanych sugestiach wskazywano, aby przy wyborze przekazywanych do druku tekstów znaczącą rolę odgrywała obywatelska i patriotyczna postawa wydawców.

Praktyka kierowania wydawnictwami niejednokrotnie pokazywała, że zgłaszane oczekiwania nie zawsze szły w parze z decyzjami podejmowanymi przez ich właścicieli. Niezależnie jednak, czy intencje nakładców zorientowane były tylko i wyłącznie na zarobek, czy też wynikały z większej lub mniejszej świadomości wypełnianego posłannictwa, stawali się oni z jednej strony mecenasami autorów, z drugiej pośrednikami między autorem a odbiorcami. „Wydawca mimo woli – pisała Marianna Mlekicka – zajmował określone miejsce w kulturze, a o jego kulturotwórczej roli decydował stopień aktywności w podejmowaniu inicjatyw wydawniczych i w inspirowaniu przedsięwzięć pisarskich, naukowych i artystycznych”¹.

Okres zaborów charakteryzował się dużym rozdrobnieniem ruchu wydawniczego, co wynikało zarówno z wielkiej liczby, jak i różnorodności typów wydawców.

---

¹ M. Mlekicka, *Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów*, Warszawa 1987, s. 29.

Oprócz wydawców-księgarzy i wydawców-drukarzy, edytorstwem książek zajmowały się redakcje czasopism, rozmaite stowarzyszenia i instytucje społeczne, osoby będące pisarzami, uczonymi czy działaczami oświatowymi, a nawet ludzie przypadkowi, bez jakiegokolwiek znajomości profesji wydawniczej².

Należy stwierdzić, że wśród wymienionych kategorii nakładców znajdowali się tacy, którzy adresowali swoje wytwory do szerokiej publiczności czytelniczej, tacy, którzy profilowali produkcję piśmienniczą z myślą o pewnej konkretnej grupie odbiorców, a także tacy, którzy potrafili te obydwie obszary pogodzić.

Zamysłem redaktorów tej monografii było podjęcie poszukiwań historyczno-pedagogicznych zmierzających do zaprezentowania dorobku stanowiącego ofertę wydawniczą dla pracowników systemu oświaty, uczniów i ich rodziców, a także opiekunów. I nie chodzi tu tylko o wydawnictwa powszechnie znane, utrzymujące się na rynku niekiedy przez dziesiątki lat, ale również o odkrycie dokonań tych mniejszych, lokalnych, o których nikt lub prawie nikt dzisiaj już nie pamięta.

Oddawana do rąk czytelnika publikacja jest pierwszą z dwóch książek poświęconych instytucjom wydawniczym, których działalność w znaczący sposób wspierała funkcjonowanie rodzimej oświaty i edukacji. Zawiera ona treści dotyczące inicjatyw edytorskich w tej dziedzinie podejmowanych na ziemiach polskich w XIX i pierwszych latach XX wieku. W kolejnej zaś pozycji znajdują swoje miejsce rezultaty badań dotyczących oferty księgarskiej w XX i pierwszych latach XXI wieku, mającej na celu służyć szeroko pojmowanemu wychowaniu zarówno dzieci i młodzieży, jak i całego społeczeństwa³.

Na niniejszy tom składają się 23 artykuły, które swą problematyką wyznaczyły jego trzyczęściową strukturę. W części pierwszej zatytułowanej „Wkład w realizację idei oświatowych” znalazły się zagadnienia dotyczące: wydawców profesjonalnych w Królestwie Polskim i ich stanowiska wobec programów upowszechniania i popularyzacji wiedzy na przełomie XIX i XX wieku (Magdalena Kwiatkowska), kontekstów edukacyjnych działalności wydawniczej polskiej socjalnej demokracji w Galicji (Wiesław Jamrożek), udziału oficyny wydawniczej Karola Miarki (młodszego) w rozwoju ruchu polskiego na Górnym Śląsku na przełomie XIX i XX stulecia (Eleonora Sapia-Drewniak), aktywności wydawnictwa M. Arcta w zakresie popularyzowania wiedzy na początku XX wieku na przykładzie serii „Książki dla Wszystkich” i „Biblioteczka Dzieł Społeczno-Ekonomicznych” (Aneta Bołdyrew).

Drugą, najbardziej obszerną, część publikacji stanowią artykuły zgromadzone pod wspólnym tytułem „Wspomaganie kształcenia i udział w doskonaleniu pracy szkoły”. Podjęta przez ich Autorów tematyka koncentruje się na kwestiach: wkładu krakowskich oficyn wydawniczych w rozwój staropolskiej literatury pedagogicznej (Jan Ryś), problematyki pedagogicznej jako obszaru zainteresowań wydawców rosyjskich przełomu XVIII i XIX wieku (Magdalena Dąbrowska), łódzkich inicjatyw wydawniczych w opinii prasy lokalnej na przełomie XIX i XX wieku (Kamil Śmiechowski), publikacji edukacyjnych wydawnictwa Ludwika Fiszera do I wojny

² Tamże, s. 26–28; też, *Jakub Morkowicz – księgarz i wydawca*, Wrocław 1974, s. 7–8.

³ *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XX i pierwszych latach XXI wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2014.

światowej (Nella Stolińska-Pobrala), działalności firmy księgarsko-wydawniczej Ludwika Fiszera na rzecz oświaty i szkolnictwa w Łodzi w latach 1882–1932 (Joanna Sosnowska), literatury pedagogicznej w ofercie wydawców poznańskich XIX wieku (Artur Jazdon), działalności oficyny wydawniczej rodziny Feitzingerów w Cieszynie na rzecz szkolnictwa i oświaty (Jadwiga Miękina-Pindur), produkcji wydawniczej i drukarskiej na rzecz oświaty w świetle bibliografii *Druki Kaliskie XIX i pierwszej połowy XX wieku* (Ewa Andrysiak), aktywności wydawniczej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych na przełomie XIX i XX wieku dotyczącej produkcji podręczników szkolnych (Anna Pachowicz), inicjatyw wydawniczych Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych na rzecz rozwoju szkoły średniej (Teresa Gumuła), stanu badań i ich perspektyw nad edycjami i edytorami polskich podręczników historii doby zaborów (Krzysztof Walczak), podręczników i książek dla nauczycieli oraz dzieci i młodzieży w ofercie wydawniczej oficyny Friedleinów w Krakowie (Łukasz Romaniuk), drukarni i księgarni przyszkolnej Gimnazjum Wołyńskiego i Liceum Krzemienieckiego (Ewa Danowska).

Część trzecia, pt. „Udział w dziele samokształcenia”, zawiera rozprawy dotyczące: roli „Przeglądu Pedagogicznego” w upowszechnianiu czytelnictwa i książki dziecięcej (Jadwiga Konieczna), Towarzystwa Szkoły Ludowej jako wydawcy „Miesięcznika Towarzystwa Szkoły Ludowej” i „Przewodnika Oświatowego” (Aleksandra Lubczyńska), serii wydawniczej „Zarysy Przyrody” adresowanej do kształcącej się młodzieży, ukazującej się w latach 1865–1867 (Piotr Sławiński), działalności oficyny wydawniczej E. Wendego na rzecz edukacji szkolnej (Monika Sulejewicz-Nowicka), czasopisma „Zorza” Pauliny Krakowowej i Walentyny Trojanowskiej (Nina Kapuścińska-Kmieciak), inicjatora, redaktora i wydawcy „Naszego Przewodnika” księdza Henryka Antoniego Szumana (Izabela Krasińska).

Redaktorzy